

OPETUSMATERIAALIA SELKOKIELELLÄ?

Mikko Pasonen

**Kehittämishankeraportti
Marraskuu 2006**

**JYVÄSKYLÄN
AMMATTIKORKEAKOULU**
Ammatillinen opettajakorkeakoulu

Tekijä(t) Pasonen, Mikko	Julkaisun laji Kehittämishankeraportti	
	Sivumäärä 35	Julkaisun kieli Suomi
	Luottamuksellisuus ☐ Salainen _____ saakka	
Työn nimi Opetusmateriaalia selkokielellä?		
Koulutusohjelma Ammatillinen opettajakorkeakoulu,		
Työn ohjaaja(t) Heimonen, Leena		
Toimeksiantaja(t) JAMK / AOKK Erityisopettajakoulutus		
Tiivistelmä <p>Kehitystehtäväni lähtökohtana oli oman alan, rakennussuunnittelun, ammatillisen opetusmateriaalin soveltumattomuus erityiselle oppijalle käytetyn kielen vaikeuden vuoksi. Uuden sopivamman materiaalin tuottamiseksi lähestyin selkokieltä pragmaattisesta näkökulmasta tavoitteenani oppia selkokirjoittamista, tai ainakin helpokielisen tekstin kirjoittamista.</p> <p>Aluksi tutustutaan selkokielen ja sen määritelmien kehitykseen. Sen lisäksi esitellään käsitteet selkokuva ja – ilmaisu. Käsittelen hankkeessani myös selkokielen ja yleiskielen eroja. Merkittävimpänä erona on selkokielen aineiston muokkaminen vastaamaan eri käyttäjäryhmien tarpeita. Helppolukuisen tekstin tuottamisen helpottamiseksi olen perehtynyt kielen ja luetun ymmärtämiseen vaikuttaviin seikkoihin yleisellä tasolla.</p> <p>Kehittämishankkeeseen olen koonnut eri aikakausien ja eri kirjoittajien julkaisemia ohjeita selkokirjoittajiksi ryhtyville. Käsittelen selkokielen mikro- ja makrotason periaatteita, sidosteisuutta ja tematiikkaa yleisellä tasolla. Hankkeessa perehdyin myös selkokielen ulkoasulle asetettaviin vaatimuksiin; kirjainten valintaan, tekstin ja kirjan taittoon vaikuttaviin seikkoihin sekä liehureunan ja tasareunan merkitykseen.</p> <p>Kehityshankkeeni teoriaosaa ei ole kirjoitettu selkokielenä.</p>		
Avainsanat (asiasanat) selkokieli, helppolukuinen teksti, oppimateriaali, ammatillinen erityisopetus		
Muut tiedot Liitteet: 1. Selkokielen käyttäjäryhmien kuvaukset 2. CAD-piirtämisen alkeet		

Author(s) Pasonen, Mikko	Type of Publication Development project report	
	Pages 35p.	Language Finnish
	Confidential ☐ Until _____	
Title Teaching material in simplified language?		
Degree Programme Vocational Teacher Education College		
Tutor(s) Heimonen, Leena		
Assigned by JAMK / AOKK Vocational Special Needs Teacher Education		
Abstract <p>This development project was based on the fact that the normal Finnish language is too complicated for a special needs student in vocational education in the field of building design. Preliminary phase of this project was to study basics of simplified language from the various sources published recently in Finland. The practical goal was to learn to write learning material in simplified language, or alternatively easy-to-read text.</p> <p>The development of simplified language in Finland and internationally was studied. Grammar of simplified language is quite similar to normal Finnish, the most important difference is the adaptation of the text to meet the needs of the individual student. The microlevel (ie. word, sentence) and macrolevel (ie. text) principles and some thematics for simplified language were listed. Selection of font, typological principles of text, page and book were also explained. The benefits of text aligned left or justified were compared.</p> <p>The theory part of this development project nor this description was not written in simplified language.</p>		
Keywords simplified language, easy-to-read text, learning material, vocational special need education		
Miscellaneous Appendixes: 1. User-groups of simplified language 2. Teaching material for Elementary CAD		

SELKOKIELI

SISÄLLYS

1	JOHDANNOKSI	3
2	SELKOKIELI	5
2.1	SELKOKIELEN MÄÄRITELMIÄ JA TUNNUSMERKKEJÄ.....	8
2.2	SELKOILMAISU.....	11
2.3	KÄYTTÄJÄRYHMÄT	14
2.4	OHJEITA SELKOKIRJOITTAJILLE.....	16
2.4.1	<i>Luokitellut selkokielen periaatteet</i>	18
2.4.2	<i>Selkojulkaisujen ulkoasu</i>	23
3	POHDINTAA	26
4	LIITTEET	28
4.1	LIITE 1: KÄYTTÄJÄRYHMIEN KUVAUKSET	28
4.2	LIITE 2. CAD-PIIRTÄMISEN ALKEET	34
5	LÄHDELUETTELO	35

1 JOHDANNOKSI

Kielemme rajat ovat maailmamme rajat! (Juvonen 1995)

”Kun ihminen osaa lukea, se antaa hänelle valtavasti itseluottamusta, mahdollisuuden laajentaa maailmankuvaansa ja ottaa oma elämä hallintaansa. Lukemisen kautta ihminen pystyy jakamaan ideoita, ajatuksia ja kokemuksia ja kasvaa ihmisenä.” IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) opas 1997.

IFLAn ohjeissa perustellaan selkokieleltä yksilön demokraattisilla oikeuksilla kulttuuriin, kirjallisuuteen ja tiedonsaantiin sekä elämänlaadun kohottamista lukutaidon avulla lisääntyneen itsetietoisuuden, maailmankuvan laajenemisen ja paremman elämönhallinnan kautta. (Sainio 2000)

Kulttuurinen kehitys Euroopassa on nostanut lukutaidon välttämättömäksi elämäntaidoksi. Kuilu lukutaitoisten ja lukutaidottomien välillä on muuttunut näkyvämmäksi keskisessä Euroopassa. Lukutaidottomat vierastyöläiset tekevät vähäarvoisimmat, mutta välttämättömät, työt. Lukutaitoiset kuuluvat parempiosaiseen yläluokkaan, johon pääsee vain paremman suullisen ja kirjallisen kielitaidon avulla. (Sainio 1994)

Selkokieltä on kehitetty 1970-luvulta alkaen, jolloin havaittiin monien erityisryhmien kielelliset ongelmat. Kehityksen taustalla on ajatus yhteiskunnallisesta tasa-arvosta ja syrjäytymisen estämisestä, yksilön oikeuksien parantaminen ja itsenäiseen päätöksentekoon ohjaaminen. Yhteistä toimivaa kieltä pidetään demokratian edellytyksenä. (Virtanen 2002)

Helppolukuista materiaalia tuotettiin ensin Ruotsissa ja Hollannissa, joissa 1960-70-luvuilla aloitettiin julkaisemisen edistäminen valtionrahoituksen avulla. Hollannissa kirjasto- ja kirjallisuuskeskuksen työryhmän ohjasi ja tuki normaaliin kirjanjulkaisuprosessiin osallistuvia helppolukuisen materiaalin tekemiseen. Ruotsi valitsi välineeksi valtion LL-stiftelsen säätiön,

joka tilaa selkokieliä (lätt-läst språk) teoksia, jakaa avustuksia kirjoittajille ja kuvittajille sekä nyttemmin toimii myös kustantajanakin. (Sainio 1994)

Selkokieli on pohjoismainen ilmiö, muualla maailmassa vastaavan kielen käyttö on harvinaista ja vain yksittäistapauksina. (Vinni 1998)

Kansainvälisten ohjeistojen taustana ovat olleet pohjoismaiset kokemukset, joten niitä on helppo soveltaa myös Suomessa. (Sainio 2000)

Kansainvälistä ohjeistoa selkokielisten tekstien laatijoille ovat laatineet eurooppalainen kansalaisjärjestö ILSMH European Association of Inclusion International (aiemmin International League of Societies for Persons with Mental Handicap) ja YK:n alainen kirjastojärjestö IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions). Edellinen keskittyy selkokieleen yksipuolisesti kehitysvammaisten kannalta, kun taas IFLA ohjeisto on ottanut huomioon eri käyttäjäryhmät tasapuolisesti. (Sainio 2000)

Kehitysvamma-ala oli edelläkävijänä, muiden vammaisryhmien seurattessa, nyttemmin selkokieltä käytetään jo vanhustenhuollossa ja maahanmuuttajaopetuksessa. (Virtanen 2002)

Myös lukihäiriöisten, peruskoulun ala-asteen oppilaiden sekä erityisryhmien oppimateriaalien suunnittelussa on alettu hyödyntää selkokielen periaatteita. (Vinni 1998)

Suomessa julkaistiin 1979 ensimmäiset oppimateriaalit kehitysvammaliiton toimesta. Selkokieliä lehtikirjoituksia oli julkaistu jo aiemmin ja aikakauslehti Leija aloitti 1983. 1985 järjestettiin selkokirjojen kirjoituskilpailu, johon saatiin 135 käsikirjoitusta. Selkouutiset (ruäts. LL-Bladet) aloitti säännöllisen ilmestymisen 1990, näytenumeroita tehtiin jo 1988. Muualla maailmassa ilmestyviä selkokieliä: Ruotsi 8 sidor 1984, Tanska 1987, Norja 1990, Belgia 1985 ja 1990 (Sainio 2000).

Ensimmäinen selkokieliseminaari pidettiin 1981, kolme vuotta myöhemmin alkoi sosiaali- ja terveysjärjestöjen vapaamuotoinen yhteistyö selkotyöryhmänä. Opetusministeriöön perustettiin selkokieliyöryhmä 1988, joka jakaa valtiontuen julkaisuille 1990 alkaen. 1995-1997 selkoryhmäprojekti edisti selkokieltä vanhuksille ja kehitysvammaisille. (Sainio 2000)

2 SELKOKIELI

Yleiskieli on yhteisön jäsenten yhteinen kielimuoto, jonka käyttö eroaa erikoiskielistä ja puhekielestä. (Virtanen 2002) Standardikieli on kielenhuoltoelinten määrittelemiä oikeakielisyyssnormeja noudattavaa kieltä. (Karlsson 1983)

Tutkimusten mukaan kehitysvammaisilla on puutteita yhdellä tai useammalla kielen kehityksen alueella ja älykkyyden taso on alhaisempi kuin väestöllä keskimäärin. Näin kirjoitettu yleiskielemme voi olla joillekin heistä ylivoimaista ymmärtää. (Vinni 1998)

Kehitysvammaisen lukemisen tarkoitus on erilainen kuin normaalisti lukevalla. Hän ei pysty lukemaan hyvin ja tarkasti lukemansa ymmärtäen työelämään liittyviä yleiskielisiä tekstejä, mutta pystyy hankkimaan tietoa, elämyksiä ja kokemuksia helpommasta selkotekstistä. (Sainio 2000) s.75 Lievästi kehitysvammaisen pystyy lukemaan tavanomaista tekstiä, keskivaikeasti kehitysvammaisen pystyy lukemaan lyhyitä selkokieliä tekstejä. Vaikeasti kehitysvammaiset eivät osaa itse lukea, mutta saattavat nauttia ääneenluvun kuuntelemisesta. (Sainio 2000) He kehittyvät muita hitaammin, jolloin lukemisen valmiudet saavutetaan vasta nuoruus- tai aikuisiässä. (Vinni 1998)

Lukutaitoa pidetään itsestäänselvytenä peruskoulun päättäneessä ikäluokassa, eikä sen opettaminen ja kehittäminen enää jatku systemaattisesti. (Vinni 1998) Oppikirjatekstit ovat liian vaikeita keskiasteen opiskelijoille, kehitysvammaisille ne ovat ylivoimaisen vaikeita. (Vatanen 1987)

Luetun ymmärtämiseen vaikuttavia tekijöitä

Lukijaan liittyvät tekijät

- ü lukemisen perustekniikan hallinta
- ü lukemismotivaatio, kiinnostavuus
- ü lukijan taustatiedot aiheesta ja aikaisemmat kokemukset
- ü aiheeseen liittyvien käsitteiden hallinta
- ü tulkintataidot
- ü lukemistilanne

Tekstiin liittyviä tekijöitä

- ü sanasto: sanojen pituus, yleisyys, vaikeustaso
- ü lauserakenne: lauseen pituus, määreiden runsaus, sivulauseiden määrä, vaikeat rakenteet
- ü tekstirakenne: asiasisällön sidosteisuus, tekstin kielellisten elementtien suhteet
- ü typografinen luettavuus: kirjasintyyppi, otsikointi, kappalejako, taitto, kuvitus (Ahvenainen 2005)

Heikko lukija

Heikolla lukijalla saattaa olla viivästynyt kielellinen kehitys, rajoittunut verbaalinen älykyys, rajoittunut sanavarasto, puutteellinen muistikapasiteetti ja mahdollisesti myös puutteita erilaisissa koodaustaidoissa. Heikon lukijan ongelmana voi olla lukemiseen liittyvien metakognitiivisten taitojen – tietoisien ajattelun omasta ajattelusta, havainto- ja muistitoiminnasta sekä lukemaan oppimisen strategioista - huono organisointi. (Sainio 2000)

Vaikeuksia tekstin käsittelyssä puutteellisen sanavaraston, suppean kielentuntemuksen, puhutun ymmärtämisen vaikeuden tai työmuistin rajallisuuden vuoksi. (Sainio 2000)

Ymmärtäminen

Lukeminen on monimutkainen tapahtuma, nykyisin korostetaan konstruktiivisen oppimiskäsityksen mukaisesti lukijan aktiivista osuutta lukemisen ymmärtämisessä. Lukemisen tavoitteena ei ole vain toistaa luettu oikein, vaan luoda uudelleen merkitykset. Luetun ymmärtämistä arvioidaan pinta- ja syväprosessoinnin tasoilla, jossa edellisiä ovat tunnistava ja toistava ymmärtäminen ja jälkimmäisiä päättelevä ja arvioiva ymmärtäminen. (Vinni 1998)

Vinnin mukaan mekaanisella ääneen lukemisella ja asiasisällön ymmärtämisellä ei ole merkitsevää yhteyttä. (Vinni 1998) ja (Sainio 2000)

luokittelu	tekstin ymmärtäminen	yleisteksti	selkoteksti
Tunnistava ymmärtäminen	<ul style="list-style-type: none"> - lukee mekaanisesti oikein - ei tavoita merkityksiä - muistaa kertoessa yksittäisiä asioita - ei osaa varmistuskysymyksiä 	61%	7%
Toistava ymmärtäminen	<ul style="list-style-type: none"> - tunnistaa ja muistaa yksityiskohtia, tapahtumia, ajankohtia, paikkoja ja henkilöitä - käsitys pääsisällöstä 	34%	61%
Päättelevä ymmärtäminen	<ul style="list-style-type: none"> - kokonaiskuva tekstistä - pohtii merkityssisältöjä - ymmärtää rivien välejä - hahmottaa tekstisisällön kokonaisuuden - vastaa erinomaisesti varmistuskysymyksiin - pohtii merkityssisältöjä 	5%	29%
Arvioiva ymmärtäminen	<ul style="list-style-type: none"> - kokonaiskuva loogisesti organisoitu - tekee johtopäätöksiä - ymmärtää syy-seurausuhteita - vastaa erinomaisesti varmistuskysymyksiin 	0%	3%

Taulukko 1. (Vinni 1998) ja (Sainio 2000)

Selkokiehisen tekstin ymmärtäminen parantuu käyttämällä virikkeitä useammille aistikanaville etenkin dementoituvilla vanhuksilla, katsellen, kuunnellen ja tunnustellen, jopa haistellen ja maistellen. Lisäksi värien ja musiikinkin käyttäminen voivat lisätä kiinnostusta tekstiä kohtaan. Liialliset virikkeet niin määrällisesti kuin laadullisesti voivat kuitenkin hajottaa mielenkiintoa ja aiheuttaa viestintää haittaavaa levottomuutta. (Sainio 1994)

Vinnin tutkimuksen mukaan kehitysvammaiset aikuiset hyötyvät selkokielestä joko merkittävästi tai erittäin merkittävästi, kun mittarina käytetään tekstin ymmärtämistä. Lähes

kaikki tutkittavat (95%) jäivät pintaprosessoinnin tasolle yleiskielisiä tekstejä lukiessaan. Selkokielistä tekstiä pystyi syväprosessoimaan joka kolmas tutkittavista. Selkokielist tekstit toimivat apuvälineinä henkilöille, joilla on puutteita älykkyyden alueella. Helponnettu selkokieline teksti tasasi kehitysvammaisten ja muiden luetun ymmärtämisen tasojen eroja, se kompensoi älykkyydestä johtuvia puutteita. (Vinni 1998)

2.1 Selkokielen määritelmiä ja tunnusmerkkejä

”Selkokielessä kieltä on tietoisesti ja suunnitelmallisesti muutettu niin rakenteellisesti kuin sisällöllisesti helpommaksi ymmärtää. Tyypillisesti selkokieline viesti tai taideteos suunnataan jollekin rajatulle väestöryhmälle, jonka vastaanottokyvyssä on puutteita.” (Rajala)

Tätä määritelmää on pidetty liian hallinnan puutetta korostavana.

”Selkokieli on helposti ymmärrettävä kieltä, jossa otetaan huomioon mahdollisimman pitkälle kulloisenkin kohderyhmän kielelliset edellytykset. Tyypillisesti selkokieline kirjoitus, video-ohjelma tms. suunnataan jollekin rajatulle väestöryhmälle. Selkokielessä kieltä on tietoisesti ja suunnitelmallisesti muutettu niin rakenteellisesti kuin sisällöllisesti helpommaksi ymmärtää.” (Sainio 2000)

Hieman eri painotuksia omaava määritelmä löytyy Vinnin kehitysvammaisten aikuisten selkokielisten ja yleiskielisten tekstien ymmärtämistä tutkineesta väitöskirjasta.

”Selkokieli on helposti ymmärrettävää kieltä, jossa kieltä on tietoisesti muutettu niin rakenteellisesti kuin sisällöllisesti yleiskieltä mutkattommaksi. Selkokielessä otetaan huomioon vastaanottajan kielelliset edellytykset.” (Vinni 1998)

Tuoreimpana on Selkokeskuksen määritelmä selkokielelle vuodelta 2001.

”Selkokieli on sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi mukautettua kieltä niitä ihmisiä varten, joilla on vaikeuksia lukemisessa tai ymmärtämisessä (tai molemmissa).” (Virtanen 2002)

Selkotekstin kirjoittaminen on tekstin merkityskokonaisuuden mukauttamista uuteen käyttöyhteyteen (kontekstiin) tavoitteena havainnollinen tekstikokonaisuus. Selkokirjoittajan on aluksi valittava oma vuorovaikutussuhteensa vastaanottajaan sekä oma suhtautumisensa käsiteltäviin asioihin. Tekstin merkitykseen vaikuttavat asioiden nimeäminen, kuinka havainnollisia tai abstrakteja käsitteet ovat. Lopuksi asioiden esittämisjärjestys ja tekstin rakenne ilmaisevat tutut ja keskeiset asiat. (Virtanen 2002)

Selkokielen käsitettä olisi käytettävä vain erityisryhmille tarkoitetun mukautetun kielimuodon nimityksenä, joka on erityisesti suunnattu tietylle kohderyhmälle. Aiemmin selkokirjoittajille annetut ohjeet olivat mekaanisia perustuen 1970-luvun ajatuksiin kielen luettavuuden arvioimisesta määrällisin kriteerein. Käsitteiden vaikeaselkoisuutta ei voi määrittää, mutta sen sijaan voidaan tarkastella uusien käsitteiden tuontia ja tunnetuksi merkitsemistä, asiayhteys vaikuttaa käsitteiden vaikeuteen. Selkokielen merkityspiirteet eivät ole yleiskieltä yksiselitteisempiä ja objektiivisempia mukautuksen vuoksi, vaan kirjoittajan valinnat ja päämäärät näkyvät tekstissä (Virtanen 2002)

Selkokieltä ei ole yleiskielisen tai ammattikielisen tekstin muokkaaminen ymmärrettävämmäksi. (Virtanen 2002) Vaikeaselkoinen teksti ei muutu olennaisesti helpommaksi, vaikka lauseita mekaanisesti muokaten lyhennettäisiin tai ilmauksia yksinkertaistettaisiin. (Virtanen 2002)

Selkokieli on tarkoitettu lukijoille, joiden vastaanottokyky on rajoittunut. Kaikki keinot viestin perille menemiseksi on otettava vakavasti. (Vinni 1998) Selkomateriaalin kirjoittajan tulisi pyrkiä kerronnalliseen, ajatuksellisesti selkeään tekstiin, joka visualisoi ja aktivoi lukijan taustatiedot asiasta. (Juvonen 1995)

Lukeminen ja sen ymmärtäminen on lukijan omavastuullista toimintaa. (Vinni 1998)

Tekstit ovat pikemmin apuvälineitä kuin objektiivisia totuuksia, joita käytämme, kun opimme ja muodostamme merkityksiä. Perinteisesti niitä on tarkasteltu kirjoittajan toimintana. Viestin vastaanotossa voi syntyä monenlaisia ongelmia, kun lukija koodaa sitä omilla prosessointitavoillaan ja kyvyillään. (Vinni 1998) Loppujen lopuksi tekstin ymmärtäminen on

kuitenkin lukijan kyvyistä ja kokemuksista riippuva aktiivinen konstruktivinen prosessi. (Virtanen 2002), (Sainio 2000)

On tärkeää, että kirjakielemme koskemattomuuteen annetaan vapauksia ja etsitään kielen kautta tapoja auttaa erityisryhmiä ymmärtämään lukemansa. (Vinni 1998) Varsinaisia sääntöjä selkokielen kirjoittamiseen ei ole, omaa kielioppia tai rakennetta ei ole olemassa. Selkotekstin tavoitteena ei ole oikeellisuus, vaan tiedonvälitys tukea tarvitseville. (Sainio 2000)

Selkokielen nuolitunnus on selkokielisyyden tunnus sekä suomen ja ruotsinkielisissä julkaisuissa. Sen myöntää kirjoille opetusministeriön selkokielityöryhmä ja muille julkaisuille Selkokielikeskus. (Virtanen 2002)

Lasten selkokielisille julkaisuille on oma logonsa, joka myönnetään kuten aikuisten tunnus.

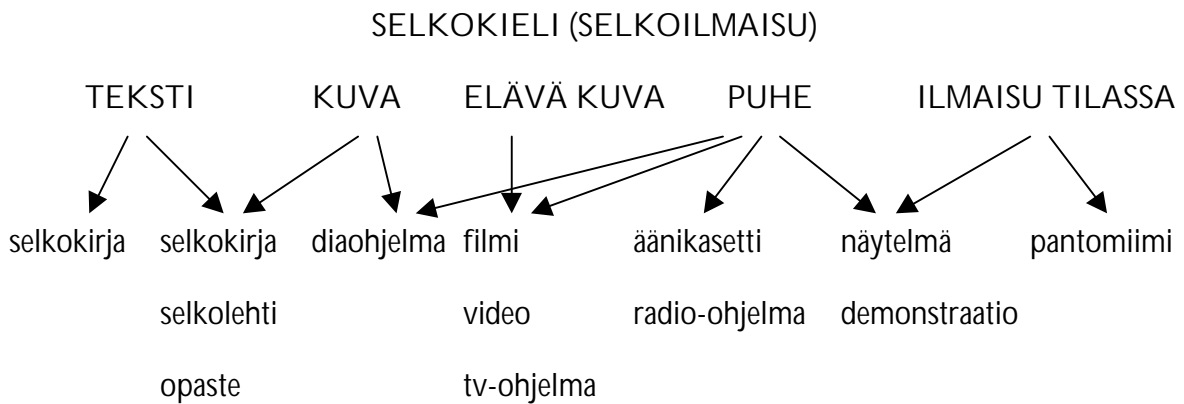
Kuva 1. Nuolitunnus

Kuva 2. Lasten nuolitunnus

Pohjoismaissa ei ole yhtenevää selkokirjallisuuden määritelmää, Tanskassa selkokirjoja ovat myös helppolukuiset kirjat. Eräs tapa selkokirjan määrittämiseksi voisi olla kirjoittajan näkökulma – julkaisu on selkokirja, jos kirjoitettaessa on tietoisesti otettu huomioon kohderyhmän tarpeet ja rajoitukset sisällössä, kielessä ja ulkoasussa. Ruotsissa selkokirjallisuuden määritelmä haetaan lastenkirjallisuuden kautta. Lastenkirjoja ovat kaikki kustantajan lastenkirjallisuudeksi merkitsemät teokset. Samalla periaatteella kaikki selkokirjallisuudeksi nimetyt julkaisut ovat selkokirjoja. (Sainio 2000)

2.2 Selkoilmaisu

Kuva 3. Selkoilmaisun jaottelu Vinnin mukaan (Vinni 1998)

Selkokuvan kirjoittamattoman sanallisen viestin on oltava yksiselitteinen, joko yksittäinen sana tai pitempi teksti. Poikkeavat kuvakulmat ja suurennokset on selitettävä kuvatekstissä, eikä teksti ja kuva saa olla ristiriidassa keskenään. Kuvitus liittyy kiinteästi tekstisisältöön, se sijoitetaan lähelle paikkaansa kirjoituksessa. Opasteiden kuvallinen viestintä hyvin toimiessaan on hyvä esimerkki selkokuvasta (selkopiirroksesta). Tietokuvilla on selkeä yksiselitteinen sanoma, taidekuvien moniselitteisyys taas puhuttelee mielikuvitustamme johtaen tulkintoihin.

Lapsille tarkoitetut pelkistetyt selkeät värikontrasteilla tai paksuilla ääriviivoilla korostetut kuvat vastaavat lapsen kuvallisen viestinnän hahmotuskykyä. Muutenkin piirros on valokuvaa selkeämpi hahmottaa (oikein). Selkokuvien avulla voidaan lapsi vähitellen opettaa jäsentämään kuvallista viestintää kulttuurillemme tyypillisesti. Lapsi on aikuista tarkkasilmäisempi, käsitteellinen ajattelu ja tottumus hallita sanallisesti maailmaa on tehnyt aikuisesta lasta välinpitämättömän kuvanlukijan. (Virtanen 2002)

Kuvat ovat kieltä tulkinnallisempia ja vaativat kielellistä tukea yksiselitteisyyden saavuttamiseksi. Sanat koskettavat oppimaamme arkipäivän elämän kokemuksia ja tosiasioita, kuva puolestaan sisempää todellisuuttamme, unelmia, muistoja ja sanoinkuvailemattomia kokemuksia. (Juvonen 1995)

Kuva havainnollistaa ja konkretisoi asioita, mutta tuo lukijalle myös lukumotivaatiota kohottavia rentouttavia taukoja ja elämyksiä. Kuvitettu opetusmateriaali auttaa eniten heikompilahjaisia oppijoita. (Juvonen 1995)

Riippumattomuus kuvasta tekstin ymmärtämisessä saavutetaan asteittain kuvakirjasta tekstikirjoihin siirryttäessä, selkokuva auttaa rajakohdassa. Aikuinenkin tarvitsee uusien asioiden omaksumiseen havaintokuvia, piirroksia, valokuvia, rautalankaa, karttoja ja kaavioita. (Virtanen 2002)

Tietokuva on selkeä ja yksinkertainen kuva, jonka värit ovat kirkkaita ja puhtaita. Kuvassa on selkeät värikontrastit ja ääriviivoja on korostettu mustalla. Yksityiskohtia on niukasti. Yleensä ne ovat värikuvia, joissa kuvan elementit ovat toisistaan irrallisia ja selkeästi erottuvia. Teksti tukee kuvaa tarvittaessa. Jatkuvat kuvasarjat ovat erillisiä omia kokonaisuuksiaan, jotka etenevät järjestyksessä vasemmalta oikealle.

Elämyskuva on tunnekylläinen kuva, siis omaa korkean visuaalisen intensiteetin. Vaikutuskeinoina ovat valon ja varjon vaihtelut, värien täyteläisyys tai sävyjen rikkaus. Kuvan tavoitteena on kokonaisvaltaiseen visuaaliseen vaikutelmaan pyrkiminen ja siten elämyksien herättäminen katselijassa. (Juvonen 1995)

Useissa kouluissa kehitysvammaisille lapsille, jotka eivät opi lukemaan opetetaan vaihtoehtoisia viestintäjärjestelmiä. Eräs on viittomakieli, mutta yleisimmät opetetavat järjestelmät koostuvat erityyppisistä symboleista, joiden avulla kommunikoidaan. Järjestelmän helppolukuiset ja -tajuiset piirroskuvat edustavat sanoja ja ilmaisuja, joita yhdistetään järjestelmän omien rakenteiden ja sääntöjen mukaisesti. Eri merkkijärjestelmät eivät ole yhdisteltävissä, vaan käyttäjälle opetetaan vain yksi järjestelmä. Julkaisun pohjaksi on valittava jo aiemmin tunnettu merkkijärjestelmä tai käytettävä yleisiä helposti ymmärrettäviä symboleja. (Sainio 2000)

Ensimmäinen arvio selkokielisten julkaisujen tarpeesta Suomessa tehtiin 1980-luvulla. (Selkokieli ja sen tarve eri vammaisryhmissä, Hannu Virtanen 1986) (Virtanen 2002) Tarvetta olisi lapsille ja nuorille 4-6% ikäluokasta ja työikäisille 2-3% väestöstä, mutta tarve kasvaisi

vanhuuden mukana. Arviota pidettiin muiden koti- ja ulkomaisten selvitysten pohjalta maltillisena. Tämän seurauksena yleisesti laskettiin Suomessa olevan noin 200 000 selkokielen tarvitsijaa. (Virtanen 2002)

Uuden vuosituhannen alussa vuoden 2001 lopussa julkaistiin OECD PISA-lukutaitotutkimuksen yhteydessä uusi arvio suomalaisten 9-luokkalaisten nuorten lukutaidosta: puolet lukee hyvin ja vain 7% heikosti. Alimman tason alle sijoittui vain 2% tutkimusryhmästä. (Virtanen 2002)

Aikuisten osalta tulokset päivitettiin jo 1997-2000 OECD tutkimuksessa, painottaen asiatekstien lukutaitoa, dokumenttien käyttötaitoa ja matematiikkaa soveltavaa lukutaitoa mekaanisen peruslukutaidon asemasta. Tutkittavasta, noin 3 200 000 suomalaista 16-65-vuotiasta edustavasta, ryhmästä jäi alimmalle suoritustasolle 15% (490 000 henkeä) yhdellä osa-alueella Tästä riskiryhmästä puolet eli 8% tutkimusryhmästä (240 000 henkeä) sijoittui alimmalle tasolle kaikilla kolmella osa-alueella. Kansainvälisesti vertaillen suomalaisten aikuisten lukutaito on varsin hyvä edustaen korkeaa pohjoismaista tasoa. Heikoimmat tulokset olivat selkeästi vanhimmassa ikäryhmässä (56-65v), jossa yli 30% tutkittavista oli vaikeuksia jo yksinkertaisimmissa lukutehtävissä. Luvuista ei suoraan selviä selkokielen tarvitsijoiden määrä, koska kaikki alimman tason suorittaneet eivät tarvitse selkokieltä. Lisäksi tutkimuksessa erityisryhmät olivat aliedustettuja, koska 1% ikäryhmästä jäi tutkimusryhmän ulkopuolelle, mutta kyse voi olla enintään muutaman %-yksikön poikkeamista tuloksissa. (Virtanen 2002)

Vanhusväestön osalta vastaava tutkimusta ei ole tehty, mutta heikon käytännön lukutaidon omaavien osuus nousee vielä nuoremman ikäryhmän luvuista. Näiden tutkimusten perusteella selkokielen osalta tarveryhmänä onkin ikääntyvät kansalaiset, eivät lapset eikä nuoret. (Virtanen 2002)

Selkokeskus on arvioinut Suomessa selkokieltä tarvitsevien määrän erityisryhmien jäsenmäärien ja em. tutkimusten pohjalta, mutta luvut ovat edelleen likimääräisiä.

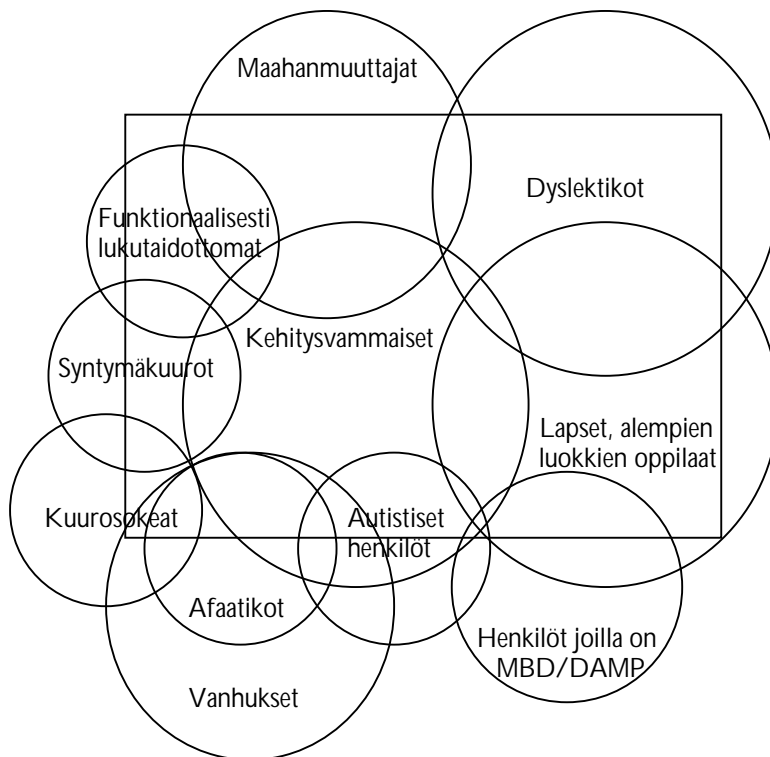
Tuloksia ei voi yleistää edes Euroopassa, vaan kansalliset vaihtelut ovat suuria. (Virtanen 2002)

lapset ja nuoret	4-8%
työkäiset	4-6%
yli 65-vuotiaat	10-20%
yhteensä	4-7%, 200 000 – 350 000 henkilöä

Taulukko 2. Selkokielen käyttäjien määrät Suomessa. Arvio Virtanen (2002) mukaan.

Osa on mekaanisesti lukutaidottomia ja pieni osa tarvitsee puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia.

2.3 Käyttäjärhytmät

Kuva 4. Selkokielen käyttäjärhytmät Bror Tronbacken (1997) mukaan. (Sainio 2000)

Selkokielen eri kohderyhmät lomittuvat, toisaalta osa ryhmien jäsenistä ei tarvitsekaan selkokieltä apunaan. (Sainio 2000)

Selkokieltä tarvitsevien käyttäjärhytmien jaotteluja on käsitelty mm. kansainvälisissä selkokieliohjeistoissa, mutta ryhmitelyt eroavat hieman maittain. Kuitenkin useimmat ihmisryhmät ovat mukana kaikissa määrittelyissä.

Selkokieltä tarvitsevien luokittelu syiden perusteella.

1. lapsuus ja sikiöajan kehityshäiriöt, perimän vaikutus
2. sairauden ja ikääntymisen aiheuttamat syyt
3. ympäristön vaikutus (esim. kuuluminen kielivähemmistöön)
4. näiden syiden yhteisvaikutus (komorbiditeetti lääketieteellinen termi, kahden ongelman yhteisesiintyminen)

Edellisen jaottelun pohjalta voidaan karkeasti luetella ne väestöryhmät, jotka ainakin osittain hyötyvät selkokielen käytöstä. (liite 1.) Kuitenkin on huomattava, että ryhmien jäsenistä osalle selkokielikin on liian vaikeaa ja toisaalta vastaavasti osalle taas liian paljon yksinkertaistettua.

Selkokielestä ensisijaisesti hyötyviä väestöryhmiä:

1. eri vammaisryhmiin kuuluvat henkilöt, esim. kehitysvammaiset, autistiset, afaatikot, dysfaatikot, syntymäkuurot
2. lukemis- ja kirjoittamisvaikeuksiset (dyslektiset) henkilöt sekä erilaiset oppijat
3. vanhukset, erityisesti dementiaa sairastavat ja hyvin iäkkäät
4. äidinkieleltään muut kuin suomenkieliset

Näiden ensisijaisten käyttäjäryhmien lisäksi osaa selkosovelluksista voi käyttää muille toissijaisille kohderyhmille, kuten koulujen yleisopetuksessa sekä erityisesti psykiatrisille kuntoutujille, voimakkaasti syrjäytyneille ja osalle vangeista. Lisäksi erityisesti Suomessa ruotsinkielisiä selkosovelluksia voidaan käyttää toisen kotimaisen kielen opinnoissa. (Virtanen 2002)

Toissijaisia käyttäjiä:

1. kehitysvamma
2. jokin muu vamma, joka vaikeuttaa lukemis- ja ymmärryskykyä
3. vähäinen muodollinen koulutus
4. sosiaaliset ongelmat
5. paikallisen yhteisön virallinen kieli on eri kuin äidinkieli (Sainio 2000)

2.4 Ohjeita selkokirjoittajille

Selkokieli on mukautettua tekstiä lukemis- ja/tai ymmärtämisvaikeuksisille henkilöille. Siinä ei ole omia sääntöjä, vaan kaikki yleisen kielenhuollon tekstiä selkiinnyttävät ohjeet pätevät. Yleiskieltä enemmän kiinnitetään huomiota luettavuutta ja ymmärrettävyyttä lisääviin seikkoihin, erityisesti sanastoon ja rakenteeseen.

Selkokielen kirjoittamisen makrotason periaatteet on esitetty hyvin yleisellä tasolla, eikä niitä ole perusteltu. Selkeän tekstin laadinnan normit eivät ole täsmällisiä. Kuitenkin jo tietoisuus tekstien mikro- ja makrotasojen olemassaolosta auttaa selkotekstien laatimista. Tekstin ymmärrettävyyttä voidaan parantaa kiinnittämällä huomio sekä lause- että tekstitasoon. Tekstiä eheytetään ilmaisemalla asioiden väliset suhteet tarkasti mm. peräkkäisyyttä ja toistoa käyttäen. (Vinni 1998)

Lukijan motivaatiolla aihepiiriä kohtaan voi olla suurempi merkitys tekstin ymmärtämiselle kuin tekstin (pinta)rakenteilla tai lähtötiedoilla tai -taidoilla. Tekstin rakenteen vaikeus voi kuitenkin sammuttaa lukijan innon. (Sainio 2000)

Turusen mukaan sopivan tasoinen teksti vapauttaa lukijan hankkimaan tietoa ja tunne-elämyksiä itsenäisesti. Sisällön muodon ja sisällön olisi oltava kiinnostavia. Teksti on voitava koodata helposti lyhytkestoisessa muistissa ja merkityssisältöjen on oltava helposti haettavissa pitkäkestoisesta muistista. (Turunen 1992)

Selkokielistä julkaisua tuottaessa on hyvä kirjoittaa viesti normaalitasoa heikommalle lukivaikeuksiselle lukijalle, jonka koulutustaso on keskitasoa matalampi – mielessä voi olla tietynlainen lukija(ryhmä). Lukijan asemasta kirjoittaja on vastuussa, että viesti ymmärretään oikein. Yleistäen selkokielineen kirjoittaminen on eri lähteistä hankitun tiedon sisäistämistä ja kertomista edelleen puheenomaisesti, mutta kirjallisessa muodossa. (Virtanen 2002)

Valintoja

Irtotieto perusteellisuus

Irtotieto ei auta kokonais kuvan luomisessa, mutta perusteellisuus pidentää tekstiä. Selkokielen ongelmana on yhteen sanaan ja lauseeseen kohdistuva rasitus, kun informaatiota täytyy olla liikaa. Liiallinen informaation määrä tekee lukemisesta raskaan, hieman vähäisempi informaatio antaa tekstin hengittää.

Yksityiskohdat yleisluontoisuus

Pelkistys muuttaa tiedon liian yleisluontoiseksi, oikein valitut yksityiskohdat aiheen ympäristöön konkreettisesti. Tekstin käyttötarkoitus ohjaavat aiheen rajausta ja näkökulman valintaa.

Lähipiiristä tutut asiat kaukaiset asiat

Läheiset asiat ymmärretään helposti. Kaukaisemmista asioista olisi löydettävä yhtymäkohtia tuttuihin lähipiirin asioihin.

Opettavaisuus viihteellisyys

Selkokieli on helposti opettavaista, hieman saarnaavaa ja jopa kärkevää. Liika opettavuus ja itsestään selvydet aliarvioivat lukijaa. Viihteellisyys tietoaineksen välissäkin voi nostaa lukijan motivaatiota ja mielenkiintoa.

Ahdistavat asiat myönteiset asiat

Selkokieline ahdistavaa asiaa käsittelevä teksti ei muutu taitavasti kirjoitettunakaan hyväksi.

Subjektiiivisuus objektiivisuus

Subjektiiivinen käsittelytapa tuo aiheen lähemmäksi lukijaa. Hän kokee tunneviestejä sisältävän tekstin puhuttelevammaksi. Subjektiiivista on tarkastella asiaa tiukasti jonkin yksilön kannalta ja lainata hänen kommenttejaan. (Juvonen 1995)

Selkokieline tietokirjallisuus

Karsi tietoainesta, nosta vain olennaiset asiat esille, varo kertomasta vain yleisestä ja abstraktista, vältä itsestäänselvyksiä, muista havainnollistaa ja konkretisoida, käytä kuvia selventämään monimutkaisia ja abstrakteja asioita tekstissäsi, lisää piristeeksi kevyttä ainesta (Tiisanojan anaboliset stereot J) ja tunnetta tekstiisi

Mukautettu selkokirja on itsenäinen tulkinta alkuperäisestä, lyhennettynä ja karsittuna, parhaimmillaan kirjoittajan ja mukauttajan yhteistyönä synnyttämä. (Virtanen 2002)

Selkokielisessä kaunokirjallisuudessa ajan ja paikan muutokset on esitettävä mahdollisimman selkeästi ja konkreettisesti vaikka kuvituksen tuella. Henkilöiden määrää on rajoitettava vain päähenkilöihin sekä heidät on esitettävä tunnistettavasti myös tekstin keskellä. (Virtanen 2002)

Selkokieli ei ole köyhää, vaan kirkasta, elävää ja ilmaisuvoimaista kieltä, usein yleistekstiä hiotumpaa. Vaikeitakin asioita voi kertoa selkokielellä, jos on miettinyt tarkasti, mitkä yksityiskohdat kannattaa esittää lukijoille. Selkeistä ajatuksista syntyy selkeää tekstiä – sekä yleiskielellä että selkokielellä. (Virtanen 2002)

Selkokääntäminen

Selkokääntäminen johtaa aina toista kulttuuria varten luotuun kohdetekstiin lähdeteoksen kielstä huolimatta. Prosessin tavoitteena on löytää sopivat johdonmukaisesti yksinkertaistetut kohdekieliset (selkokielliset) käänösvastineet lähtökielen tekstille. Kaikkea ei voida kääntää, jolloin selkokääntäminen on muodollisesti (formaalisesti) vapaata kielen kääntämistä. Selkokääntämistä voisi nimittää tiivistäväksi, muokkaavaksi, vapaaksi eli joustokäännökseksi tai etnografiseksi käänökseksi. (Sainio 2000)

2.4.1 Luokitellut selkokielen periaatteet

Mikrotason periaatteet

sanataso

- ü sanan pituus vältetään pitkiä sanoja
- ü merkitysluokat käytetään runsaasti verbejä ja substantiiveja, vältetään abstrakteja adjektiiveja ja adverbeja
- ü sanan tuttuus käytetään vain yleisiä tuttuja sanoja
- ü käsitteellisyys vältetään erityissanastoja, slangia ja murretta sekä symbolisia ja abstrakteja ilmaisuja

- ü abstraktiotaso kirjoitetaan konkreettista tekstiä
- ü kielikuvat varotaan niiden käyttöä, tarvittaessa kielikuva selitetään

lausetaso

- ü pituus vain lyhyitä lauseita
- ü lauserakenne käytetään vähän sivulauseita ja vältetään vaikeita lausenvastikkeita
- ü selkeä kerronta lauseiden rakenne selkeä ja looginen
- ü konkreettisuus sisältö konkreettista

Makrotason periaatteet

- ü selkeä kerronta tekstin rakenne selkeä ja looginen
- ü merkityskonteksti vieraat asiat ja sanat selitettävä, oudompi aina paremmin
- ü aika ja paikka näiden runsasta vaihtelua vältettävä
- ü henkilömäärä rajattu, tarvittaessa poistetaan sivuhahmoja
- ü henkilön merkityskonteksti selkeästi esiteltyjä ja tekstistä helposti tunnistettavia
- ü konkreettisuus sisältö konkreettista (Sainio 1994)

Sidosteisuus

Sidosteisuus (koheesio) tarkoittaa tekstin osan tulkinnan riippuvuutta sen toisen kohdan tulkinnasta. Sitä luodaan joko kieliopillisin tai semanttisin keinoin. Sidoskeinoja ovat toisto, toistamatta jättäminen, pronomini viittaukset, samaa tarkoittavat ilmaisut, vertailu, konjunktioiden ja adverbien käyttö sekä temaattinen sanajärjestys (Kauppinen 1991) Sidokset jaetaan viiteen luokkaan, referenssi, substituutio, ellipsi, konjunktio ja leksikaalinen sidosteisuus.

Leksikaalinen sidos tarkoittaa samaan merkityskenttään tai käsitehierarkiaan kuuluvien sanojen käyttöä, osittaista tai täydellistä toistamista sekä samaa tarkoittavien sanojen (synonyymien) ja vastakohtien ja vertailujen käyttämistä.

Referenssillä viitataan aiempaan tekstissä mainittuun asiaan tai henkilöön. Se tehdään pronomiinilla (se, hän, jne) tai adverbilla (silloin, siellä, sinne, jne).

Konjuktiolla ilmaistaan virkkeiden välisiä suhteita, additiivisuus (ja, sekä, tai) vastakohta tai rajoitus (mutta) ja syysuhde (sen tähden, siksi, sillä). Myös adverbiaaleilla (lisäksi, kuitenkin, silti, näin ollen, jne) ja postpositiolla (jonkin kanssa, jonkin vuoksi, jostain alkaen) sekä ajallista peräkkäisyyden ilmaisuilla (sitten, seuraavaksi, lopulta, tällä välin, jne) voi sidostaa. Alistuskonjuktioita (että, kuin) ei pidetä sidoskeinoina.

Substituutiossa sanallinen aines korvataan toisella sanalla, esim. sellainen, sitä, oma, niin. Ellipsiä (poistoa) voidaan pitää edellisen alalajina, nollasubstituutioon. Sen käytössä ei tarvita mitään viittausta edeltävään tekstiin. (Sainio 1994)

Selkokielen muokkauksessa suositellaan käytettäväksi runsaasti toistoa, mutta konjunktioita ja pronomineja harvemmin ja epäyhtenäisemmin luomaan sidosteisuutta. (Sainio 1994)

Temaattinen rakenne

Keskeisimpiä tekstin sidosjäseniä ovat teema ja reema. Edeltävän tekstin perusteella tuttua asiaa kutsutaan teemaksi. Uutta asiaa ilmaiseva osa reema sijoittuu yleensä lauseen loppuun. Teema on asia, mistä sanotaan jotain, reema ilmaisee teemasta sanottavan asian. Ferrari (T) on harvinainen auto (R). Ferrari on siis kerrottava asia ja auto on kerrottu asia. Selkokieliset tekstit ovat huomattavasti sidosteisempia kuin yleiskieliset tekstit.

Teeman kehittelyllä (progressiolla) saadaan selkotekstiin ymmärrettävyyttä helpottavaa sidosteisuutta. Siinä edellisen lauseen reema on seuraavan lauseen teema, jolloin tekstin yhtenäisyys paranee. (Sainio 1994)

Neljä Virtasen ohjetta selkokieleen

1. Määritä tekstisi tavoite: mitä kirjoitat ja miksi

ü päätavoite: mitä haluat lukijan todella oppivan, muistavan tai omaksuvan asiasta

ü aihe ja tavoite: mitä sanot selkotekstilläsi, ja miksi sanomasi on tärkeää

ü mieti, miten ja missä muodossa julkaiset asiasi (tekstisi)

ü mille lukijaryhmälle kirjoitat, koska sen tarkalla määrittelyllä kohdistat tekstisi paremmin

ü pyri ottamaan lukija mukaan jo suunnitteluvaiheeseen

Ü sinä vastaat, että tekstisi ymmärretään

2. Tee selkeä jäsentely

Ü jäsentele sisältö, rajaa aihe sekä valitse tarkastelunäkökulma huolella jo alkuvaiheessa

Ü selvitä kohderyhmän lähtötiedot aiheesta

Ü kirjoita ytimekkäästi ja taloudellisesti, yleistekstiä lyhyemmin

Ü valitse selkotekstiin vain tärkeimmät pääasiat

Ü aloita julkaisun avainkohtien luettelosta, tee siitä looginen

Ü poista päätavoitteeseen suoraan liittymätön teksti

3. Kirjoita teksti

Ü käytä jokapäiväisiä puhekielen sanoja, vältä pitkiä(yhdys)sanoja, vierasperäisiä sanoja, erityissanastoa, teknistä sanastoa, murre sanoja, lyhenteitä, pelkkiä alkukirjaimia selitä vaikeat sanat ja ilmaisut, konkretisoi isot luvut

Ü aiemmin valvottiin sanaluokkia, käytä paljon verbejä substantiiveja, vähän adjektiiveja ja adverbeja, tärkeämpää on kuitenkin sana itse, adjektiivi voi olla konkreettinen korkea tai abstrakti esteettinen (Sainio 2000)

Ü käytä yksinkertaisia rakenteita, vältä vaikeita sija- ja verbimuotoja, pitkiä määräitejoukkoja, usean lauseen virkkeitä ja passiivilauseita, viittaa selkeästi persoonaan tai elävään olentoon

Ü käytä lyhyitä lauseita ja suoraa sanajärjestystä, kerro vain yksi pääajatus lauseessa, sijoita tärkein päälauseeseen ja tarkennukset sivulauseeseen, vältä lausetta lyhentäviä vaikeita lauseenvastikkeita

Ü kerro asiasi johdonmukaisesti, tuttu asia alussa ja uusi lauseen lopussa

Ü sidosta tekstisi, lauseet ja asiat toisiinsa kokonaisuuksiksi, lyhyetkin lauseet on sidottava toisiinsa viitteillä: toista, vertaa, käytä synonyymejä ja samaan käsitteluokkaan kuuluvia sanoja, käytä pronomineja (hän, ne, siellä,...), konjunktioita (ja, mutta, siksi); korvauksia (niin, siten) ja poistoja (osa linnuista lentää, osa ei)

Ü etene temaattisesti johdonmukaisesti vanhasta tutusta asiasta uuteen (Sainio 2000)

- ü kiinnitä tekstisi selkeästi aikaan ja paikkaan, varsinkin jos aika ja paikka vaihtuvat
- ü ole konkreettinen, tuo tekstisi lähelle lukijan omaa kokemusmaailmaa, vältä abstrakteja ilmaisuja, käytä arkisiakäytännön esimerkkejä, vältä taustatietoja vaativia kielikuvia
- ü kirjoita myönteisesti, se ymmärretään kielteistä paremmin
- ü vältä viittauksia muualle kirjoitettuun tekstiin, toista mielummin
- ü kirjoita aikuisille aikuisten tekstiä, naiivin lapsellinen ja liian opettavainen (ylhäältäpäin käskevä) sävy aliarvioi lukijaa ja laskee siten hänen motivaatiotaan

4. Tarkista teksti

- ü oikolue korjaile ja paranna tekstiä huolellisesti, testauta ymmärrettävyys ja vaikeusaste (useammalla) kohderyhmäläisellä (Virtanen 2002) s. 26-30, (Sainio 2000) s.16, (Sainio 2001)

Kuinka kirjoitat selkokielisen tekstin Sainion mukaan

1. askel Määritä julkaisusi tavoite

Mitä haluat sanoa ja miksi sanoma on tärkeä lukijoille? Vastaus on julkaisusi päätavoite.

Lukijoiden kohderyhmä vaikuttaa tekstin ja kuvituksen suhteeseen.

2. askel Päätä sisällöstä

Listaa julkaisun pääkohdat.

Jos muokkaat yleistekstiä, hae tärkeimmät kohdat. Kirjoita kustakin kappaleesta parin lauseen yhteenveto. Tarkista tekstin loogisuus ja sisältö. Poista tekstistä kaikki päätavoitteeseen kuulumaton. Siirry sitten kohtaan 4.

3. askel Luonnostelee teksti

Kirjoita helppolukuinen teksti perusasiat pohjalta. Käytä helppotajuista, suorasanaista tekstiä, vältä abstrakteja ilmaisuja, lyhyttä puhekieltä, ole ytimekäs, viittaa persoonaan (ei: Käyttäjillä oikeus..., vaan: Sinulla on oikeus...), kunnioita lukijaa, lyhyitä lauseita, ajatus lauseessa, myönteistä kieltä, aktiivilauseita passiivin asemasta, älä öleta aiempaa tietoa, käytä sanoja johdonmukaisesti, käytä välimerkkejä yksinkertaisesti, vältä vaikeita sija- ja

verbimuotoja, varo vertauskuvia ja sanontoja, varovasti lukusanojen kanssa, suuret luvut "monta, paljon" ja pienet luvut numeroin (3, ei kolme), ei roomalaisia numeroita, ei vierasperäisiä sanoja, vältä viittauksia, yhteystietoja lisäinformaatioon, vältä erityissanastoa, lyhennyksiä ja alkukirjaimen käyttöä, koskee myös ammattisanastoa. Yleisteksti saattaa pidentyä muokatessa, kun käännetään tiivistä tieteellistä tai lakitekstiä.

4. askel Tarkista ymmärtävätkö kehitysvammaiset luonnostelemasi tekstin

Luetuta luonnostekstisi kohderyhmän jäsenillä.

5. askel Korjaa ja parantele tekstiä

Lisää ongelmakohtiin tekstiä, piirroksia, merkkejä ja symboleja.

6. askel Tarkista vielä kerran.

Katso kohta 4. (Sainio 2000)

2.4.2 Selkojulkaisujen ulkoasu

Selkotekstin taitto

Hyvä selkoteksti voidaan muuttaa vaikeasti ymmärrettäväksi väärillä typografian ja taiton valinnoilla. Yleisesti selkojulkaisun on oltava selkeän tyylikäs ilman graafisia kikkailuja erikoisilla kirjasintyypeillä, lukuisilla väripohjilla tai koristelinjoilla. Selkotaiton sääntöjä tulisi noudattaa, mutta mielikuvitusta ja ennakkoluulotonta kokeiluakin tarvitaan. Ammattiapua taittoon on syytä käyttää kirjoittajan / mukauttajan selkeästi ohjeistamana, budjettisyistä vaikka vain kanteen ja logoihin. (Virtanen 2002)

Kirjaimet

Yleistekstin luettavuutta parantavat ohjeet koskevat selkojulkaisujakin. Pienaakkoset (gemenat) ovat SUURAAKKOSIA (VERSAALIA) luettavimpia, myös otsikoissa. Liian suuri kirjasinkoko laskee pitkien otsikoiden luettavuutta. Kursiivi (italic) ja lihavoitu teksti (bold) ovat vaikeampia lukea kuin normaalit pystysuorat kirjaimet, niitä suositetaan vain muutaman sanan tehokeinona, esim. tekstissä olevat nimet voi korostaa. Mustat kirjaimet valkoisella ovat

luettavimpia, mutta vaaleat tehopohjaväritkin soveltuvat selkotekstiin. Liian jyrkkä kontrasti voi jopa hankaloittaa tekstin lukemista. Vaaleat kirjaimet tummalla pohjalla (negateksti) ei kuulu selkotaittoon. (Virtanen 2002) Älä koskaan käytä kuvaa tekstin taustana. (Sainio 2000)

Muutamaa useampaa kirjaintyyppiä ei tule käyttää. Selkokieliisiin sarjajulkaisuihin on syytä laatia tyylikirja, jossa määritellään ulkoasun peruslinjat. Pääteelliset kirjaimet (antikva), esim. Times Roman, Garamond, hahmotetaan leipätekstissä päätteettömiä tasapaksuja (groteski), esim. Arial, Helvetica, paremmin.

Leipätekstin tulisi olla 11-16 pistettä kohderyhmästä riippuen. Rivivälin tulisi olla normaalia (1) suurempi (1,5), ei kuitenkaan liian harva. Lyhyiden kappaleiden väliin jätetään tyhjä rivi. (Virtanen 2002)

Palstan leveys seuraa kirjainkokoja, iso kirjain tarvitsee leveämmän palstan, vaihteluvälin ollessa 6-12cm. Kapealle palstalle ei ajatus mahdu samalle riville, leveän palstan myötä lukija harhautuu helpommin väärälle riville. (Virtanen 2002)

Liehureuna vai tasareuna?

Osa selkolukijoista pitää tasareunaa parempana, mutta kirjoittajien pääosan mielestä liehureuna antaa ilmavuutta taittoon ja mahdollistaa yhden asian sijoittamisen yhdelle riville rivinpituuden vaikuttamatta sijoitteluun. Samalla lähes kaikki lauseet saadaan alkamaan rivien alusta. Valtaosan mielestä tavuttamaton teksti on tavutettua selkeämpää, kuitenkin pitkät yhdyssanat voidaan jakaa eri riveille. Lopulliset muutokset sanojen pituuksiin kannattaa tehdä vasta taittovaiheessa, tavoitteena tulisi olla selkeä ja rauhallinen, lähes samanmittaisista riveistä muodostuva selkoteksti. (Virtanen 2002)

Selkokirjan taitto

Selkokirjan taittaminen seuraa Selkouutisten periaatteita. Otsikot sijoitetaan tekstin yläpuolelle, väliotsikointia ei käytetä paljoa tekstien lyhydestä johtuen. Kirjainkoko on suuri, sivulla on vähän lukemista yleensä yhdellä palstalla. Kappaleet ovat lyhyitä kiinteitä taittokokonaisuuksia yleensä yhdellä sivulla tai aukeamalla, pituudeltaan muutamasta rivistä 15 riviin pisimmillään.

Edellisten lisäksi selkokirjan luettavuuteen vaikuttavat julkaisun koko, paperin laatu sekä sidontatapa. Liian kiiltäviä paperilaatuja olisi vältettävä heijastumien takia. Paperin on oltava riittävän paksua, jotta toisen puolen teksti ei kuulla paperin lävitse vaikeuttaen lukemista (Juvonen 1995). Huonosti liimasidottu kirja muuttuu nopeasti irtolehtinipuksi erityisillä lukijoilla.

Kirjan ulospäin antama ensivaikutelma on tärkeä, etenkin kannen kuvitus. Aikuinen selkolukija ei kiinnostu lapsellisen oloisesta teoksesta, joka on paksukantinen ja sivumääräkin on pieni – muistuttaa liikaa lasten satukirjaa. (Virtanen 2002)

Selkokirjan on läpäistävä KLRT – kehtaako lukea ratikassa testi. (Sainio 1994)

3 POHDINTAA

Kehityshankkeeni tavoitteet olivat selkeän konkreettisia, halusin aluksi selvittää selkokielen käytössä tarvittavia perustietoja. Alkuperäisenä tarkoitukseni oli hankkimani selkokielen perustiedon avulla kirjoittaa nykyaikaisen rakennussuunnittelun opettamiseen tarvittava selkokielineen CAD-piirtämisen alkeisopas.

Pohtiessani selkokielen periaatteiden mukaisesti suunnittelemani oppaan sisältöä, rajausta sekä käyttäjäryhmää, niiden ristiriitaisuus kävi ilmeiseksi. Miksi CAD-piirtämisen alkeet olisivat tärkeitä selkokieltä tarvitsevalle opiskelijalle? Onko mahdollista oppia monimutkaista CAD-ohjelmaa tiukasti rajatuilla selkokielisillä ohjeilla? Ymmärtääkö selkokieltä tarvitseva opiskelija riittävästi niitä monipuolisia perustietoja, joita CAD-ohjelmassa käytetään?

Näiden pohdintojen tuloksena päätin muuttaa tavoitettani, selkokielineen oppaan asemasta kirjoittaisin helppolukuisen CAD-piirtämisen alkeet. Osa sisällöstä, yksinkertaisimmat, helpoimmat ja tutuimmat asiat, olivat mahdollisia selkokielineenäkin. Kuitenkin varsinkin paljon säätöjä vaativat monimutkaiset asiakokonaisuudet onnistuivat vain helppolukuisena tekstinä.

Valitettavasti CAD-ohjelman suppeakaan käyttö ei ole mahdollista ilman näitä vaikeita kokonaisuuksia. Esimerkkinä käyttäisin CAD-piirtämisessä olennaisen tulostamisen monimutkaisuutta. Yhden käskyn aikana säädetään useita muuttujia: arkin koko, tulostin, mittakaava (jo asiana vaikea ymmärtää), viivojen näkyvyys ja rajaus. Lyhyiden ja selkeiden ohjeiden laatiminen asiasta on haasteellista yleiskielelläkin.

Osa näistä ilmeisistä ongelmapaikoista voidaan kuitenkin ennakoida laatimalla ja säätämällä harjoitteiden ominaisuuksia. Tämän kehitystehtävän jatkokehittelyn seuraavana vaiheena onkin CAD-ohjelman ominaisuuksien opettelemisessa käytettävien piirustuksien muokkaaminen vastaamaan opasta käytävien taitoja ja tietoja. Koska tällä ei ole enää selkeää yhteyttä selkokieleeseen, olen rajannut sen pois tästä kehityshankkeesta.

Erityisopetuksen kannalta normaalin CAD-ohjeen käyttäminen on mahdotonta jo laajuuden vuoksi. Vain harva opiskelija kykenee avaamaan parisataasivuisen oppaan ja omaksumaan sisältöä. Sivumäärältään suppeampi alkeisopas madaltaa aloituskynnystä, tai rehellisesti tekee aloituksen edes mahdolliseksi. Alkeiden ja perusasioiden oppimisen jälkeen on mahdollista hakea lisää tietoa laajemmista oppaista, koska asioiden tuttuus tekee yleiskielisen tekstin helpommaksi ymmärtää.

Vaikka alkeisopas onkin kirjoitettu loogisesti eteneväksi kokonaisuudeksi, tehokkainta opettamisen kannalta on käydä CAD-piirtämisen ominaisuuksia lävitse hyödyllisyyden tai tarpeellisuuden mukaan, ei sivujärjestyksessä. Opettelun myöhemmässä vaiheessa opas toimii paremmin ryhmiteltynä kokonaisuutena kerrattaessa ja haettaessa jo unohdettuja asioita.

Opetuksen eriyttämisen kannalta suppeampi alkeisopas laajentaa mahdollisuuksia. Opiskelutaidoiltaan paremmalle oppijalle voidaan antaa materiaali opiskeltavaksi omaan tahtiin, koska selkeä rajaus, tekstin lyhyys ja ytimekkyys helpottavat ja tukevat itseopiskelua.

Kehityshankkeeni toisena jatkotavoitteena onkin oppaan käyttäminen erityisopetuksessa olevilla opiskelijoilla helppolukuisen tekstin puutteiden löytämiseksi. Samalla voidaan tarkastella aiemmin mainittujen harjoitteiden ja tekstin yhteiskäyttöä. Erityisopettajaopintojeni, kehityshankkeeni ja opetustyöni erilaisten aikataulujen vuoksi tämä testaaminen ei ollut mahdollista vielä tänä syksynä.

Selkokieli prosessin päätetavoitteena on saattaa laadittu CAD-piirtämisen alkeet opetusmateriaali julkaistavaan muotoon.

4 LIITTEET

4.1 Liite 1: Käyttäjryhmien kuvaukset

Kehitysvamma

- ü vamma ymmärtämis- ja käsityskyvyn alueella, joka johtuu perintötekijöistä, sikiöaikaisista tai synnytyksen yhteydessä tapahtuneista häiriöistä, ja syntymän jälkeisistä infektioiden tai tapaturmien aiheuttamista aivovaurioista
- ü määrä noin 30-000 yksilöä eli 0,6%, joista suurin osa lievästi vammaisia (Virtanen 2002)
- ü www.kehitysvammaliitto.fi ja www.kvtl.fi

Lievästi kehitysvammaisen (Autio, Palo, Aittokallio ja Turunen 1987 mukaan)

- ü johdateltavissa
- ü rahankäyttötaito puutteellinen
- ü itsenäinen useimmilla elämän alueilla
- ü selviää (ehkä) tukitoimenpitein normaaliopetuksessa
- ü saattaa kyetä itsenäiseen työhön, mutta vaatii jatkuvaa opetusta ja valvontaa
- ü Kylén jakaa kehitysvammaiset A (2-vuotias), B (7-v) ja C-tasoihin (10-12-v), jossa C-tasoinen lukee, kirjoittaa ja laskee hieman (Vinni 1998)
- ü vain ajattelun abstraktiotasoa ja todellisuuskäsitystä (joka on elettävässä tilanteessa) voidaan verrata eri ikäisten normaalilasten kehitystasoihin, esim. ongelmanratkaisustrategia voi kehittyneempi kuin saman kehitysvaiheen lapsella
- ü ongelmanratkaisukykyä voi olla (Vinni 1998)

Autismi

- ü neurobiologinen keskushermoston kehityshäiriö, joka yleensä ilmenee keskinäisen viestinnän ja puhumisen valmiuksien opetteluvaiheessa
- ü aiheuttaa kaikille kommunikointivaikeuksia
- ü keskeisinä piirteinä sosiaalisen vuorovaikutuksen, kielellisen ja ei-kielellisen kommunikaation ja mielikuvituksen huomattavat vaikeudet (Fadjukoff 2001)
- ü vaikeimmillaan toiminnan vaje, joka vastaa syntymäkuurosokeutta
- ü puolet käyttää kuvia, aakkostauluja, kirjoitettuja sanoja, joskus viittomiakin puheen asemasta
- ü määrä noin 10 000 yksilöä, 0,07%
- ü lisäksi samankaltaisia lievempiä ongelmia noin 40 000 Asperger-yksilöllä
- ü ryhmästä 75% miehiä ja 30-60% lisäksi kehitysvammaisia
- ü www.autismiliitto.fi

Dysfasia

- ü kielenkehityksen vaikeus, joka vaikeuttaa puheen tuottamista ja/tai ymmärtämistä
- ü käsite on yläkäsite kaikille vaikeille kielen- ja puheen kehityksen häiriöille ja oirekuville
- ü lapsen puheen kehitys on viivästynyt tai poikkeavaa, jolloin sanaston, lauseiden, käsitteiden ja kieliopin oppiminen on hitaampaa
- ü määrä noin 3% ikäluokasta, noin 10 000 yksilöä, osittain perinnöllistä taipumusta
- ü www.stroke.fi

Aivohalvaus (afasia)

- ü aivokudoksen vaurioitumisesta johtuva aivojen toimintahäiriö, jonka syynä on aivoverenkierron häiriö, joka aiheutuu aivoverisuonitukoksesta tai aivoverenvuodosta
- ü muita aiheuttajia aivovammat, -kasvaimet tai tulehdukset
- ü seuraukset yksilöllisiä, fyysisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin toimintoihin vaikuttavia joko pysyviä tai ohimeneviä muutoksia, lukemiseen vaikutuksia 92% sairastuneista
- ü määrä noin 42 000 yksilöä
- ü määrä 10 000 yksilöä, vuosittain 3 500 sairastuu ensimmäisen kerran (Sainio 2000)
- ü vuosittain sairastuu noin 14 000 yksilöä, riski suurempi ikääntyvillä
- ü www.stroke.fi

Lukivaikeus

- ü Suomessa myös lukemis- ja/tai kirjoittamisvaikeus, dysleksia
- ü englanninkielisessä kirjallisuudessa joko dysleksia tai spesifi oppimisvaikeus (specific learning disability)
- ü vaikeuksia lukemaan ja/tai kirjoittamaan oppimisessa huolimatta tavanomaiseen kouluopetukseen osallistumisesta ja suhteellisen hyvästä yleisestä älyllisestä kehityksestä
- ü määrä 3-10% kouluikäisistä ja 3-5% aikuisista, joissain lähteissä merkittävästi enemmän, koska kriteerit erilaisia, v.1999 työryhmän arvio 10-15% ikäluokasta (noin 6000-9000 oppilasta)

Erilaiset oppijat

- ü dysleksiaa laajempi käsite
- ü edellisen lisäksi myös matemaattiset hahmottamisvaikeudet, koordinaation ja hahmottamisen vaikeudet sekä aivojen tiedonprosessoinnin erilaisuudet
- ü aivojen hienotoimintojen häiriöt – oppimisvaikeudet, tarkkavaisuushäiriöt, puheen ja kielen kehityksen häiriöt, motoriikan vaikeudet, sosiaalisen vuorovaikutuksen häiriöt
- ü tarkkaavaisuushäiriö + muu erityisvaikeus = MBD, minimal brain dysfunction
- ü oppimisvaikeutta aiheuttava tarkkaavuuden säätelyn vaikeus ADD, attention deficit disorder
- ü käyttäytymisen oireina näkyvä tarkkaavuusylivilkkausoireisto ADHD, attention deficit – hyperactivity disorder
- ü www.nmi.jyu.fi/nmi/dyslexia , www.lukihero.fi

Kuurous

- ü määrä 8 000
- ü ensikielenään / äidinkielenään käyttää viittomakieltä 60% kuuroista 5 000
- ü viittomakieliset kielivähemmistö ja yhteisö
- ü viittomakieltä ei tallenneta kirjoittamalla, vaan videolla
- ü suomi viittomakieliselle vieras kieli
- ü www.kotus.fi/kielet/viittoma ja www.kl-deaf.fi

Kuurosokeus / kuulonäkövammaisuus

- ü näkö- ja kuulovamman yhdistelmä vakava-asteinen, parhaillakin vain jäänteitä näöstä / kuulosta, joiden käyttöä yhdistelmä vielä heikentää
- ü vaikeuksia kommunikoinnissa, vuorovaikutuksessa, ympäristön ja toiminnan hahmottamisessa, liikkumisessa sekä tiedonsaannissa
- ü kommunikaatiotapoja puhe, viittominen vapaassa tilassa tai kädestä käteen, erilaiset kirjoitustavat ja/tai huulion seuraaminen, joko yksinään tai yhdistelminä
- ü määrä Suomessa 870 yksilöä, joista 300 Usherin syndrooman vuoksi
- ü erityishuomiota ikääntyvien määrään, arvioita 5000 kuulonäkövammisesta vanhuksesta
- ü www.kuurosokeat.fi

Dementia

- ü määritelmänä muistin ja muun älyllisen toimintakyvyn heikentyminen rajoittaen elämistä, keskeisenä muistin heikentyminen, erityisesti lähimuistin osalta
- ü yhteisnimitys, yleisimpänä aiheuttajana Alzheimerin tauti noin 60% potilaista
- ü muistihäiriön lisäksi käden taitojen hallinnan lasku, sanojen löytämisen heikkous, päättelykyvyn ja monimutkaisien kokonaisuuksien hahmotuksen vaikeus sekä esineiden ja tavaroiden tunnistamisen vaikeus
- ü määrä keskivaikeasti ja vaikeasti dementoituneita yli 70000 ja lievästikin noin 30000 yksilöä, yhteensä 11,6% eläkeläisistä, lisäksi yli 65-vuotiaista yli 30% lievempiä muistihäiriöitä

Äidinkieli muu kuin suomenkieli

- ü vakinaisesti Suomessa asuvia ulkomaalaisia 100000 v.2000
- ü eniten puhui venäjää 28000, viroa 10000, englantia 7000 ja somaliaa 6500 yksilöä
- ü pakolaisia Suomeen vuosittain runsas tuhat
- ü selkokielen tarve vaihtelee, osa tulijoista korkeakoulutettuja, osalla peruskoulutus vähäinen
- ü suomen kielen oppimistulokset vaihtelevat, osa oppii nopeasti, osalla kielitaito jää pysyvästi puutteelliseksi, erityisesti iäkkäämmät saapujat (kaikkien käyttäjäryhmien määrittelyt Virtanen 2002 mukaan), (Fadjukoff 2001)

4.2 Liite 2. CAD-piirtämisen alkeet

Kirjoittajalla ei ole oikeuksia antaa lupaa tekijänoikeuden suojaaman materiaalin sähköiseen julkaisemiseen.

5 LÄHDELUETTELO

- Ahvenainen Ossi & Holopainen Esko. Lukemis- ja kirjoittamisvaikeudet: teoreettista taustaa ja opetuksen perusteita. Jyväskylä 2005
- Fadjukoff, Päivi, Ahonen Timo & Lyytinen Heikki (toim). Oppimisvaikeudet, tutkimuksesta käytäntöön; Learning Disabilities, from Research to Practise. NMI Niilo Mäki Instituutti, Jyväskylä 2001
- Hällfors, Juha & Muukkonen, Tarja. Käyttöjärjestelmä selkokielellä Microsoft Windows 98. Tampere 2002
- Hällfors, Juha & Muukkonen, Tarja. Selain ja sähköposti selkokielellä Microsoft Internet Explorer ja Outlook Express. Tampere 2003
- Ilmonen, Petri. Taulukkolaskentaa selkokielellä Microsoft Excel. Tampere 2003
- Ilmonen, Petri. Tekstinkäsittelyä selkokielellä Microsoft Word. Tampere 2002
- Juvonen Johanna & Fadjukoff Päivi (toim). Selko oppimateriaalin tekijän opas. Jyväskylä 1995
- Karlsson, F. Suomen kielen äänne- ja muotorakenne. Juva WSOY 1983
- Kauppinen, A., Koskela, I., Mikkola, M-M. & Valkonen, K. Äidinkieli: Käsikirja. WSOY, Juva 1991
- Rajala Pertti & Virtanen Hannu. Selkokieli – miten sanoma perille.
- Sainio Ari (toim). Selkoa selkokielestä. Helsinki 1994
- Sainio Ari (toim). Teksti joka rakastaa lukijaansa: kirjoituksia selkokielestä. Helsinki 2000
- Sainio, Ari. Tee se helpoksi. 2001
- Turunen, M. Näkökulma selkokieleen: tekstimuotoisen selkokielen tarkastelu psykologian ja kognitiivisen psykologian näkökulmasta. (Erityispedagogiikan syventävien opintojen tutkielma) Joensuun yliopisto 1992
- Vainio, Petri & Ilmonen, Petri. Esitysgrafiikka selkokielellä Microsoft Powerpoint. Helsinki 2004
- Vatanen, P-L. Keskiasteen oppilaat oppimateriaalinsa lukijoina. (Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 17) Joensuun yliopisto 1987
- Vinni, Irja. Tekstistä selkoa – kehitysvammaisten aikuisten selkokielisten ja yleiskielisten tekstien ymmärtäminen. Helsinki 1998
- Virtanen, Hannu (toim). Selko-opas. Tampere 2002